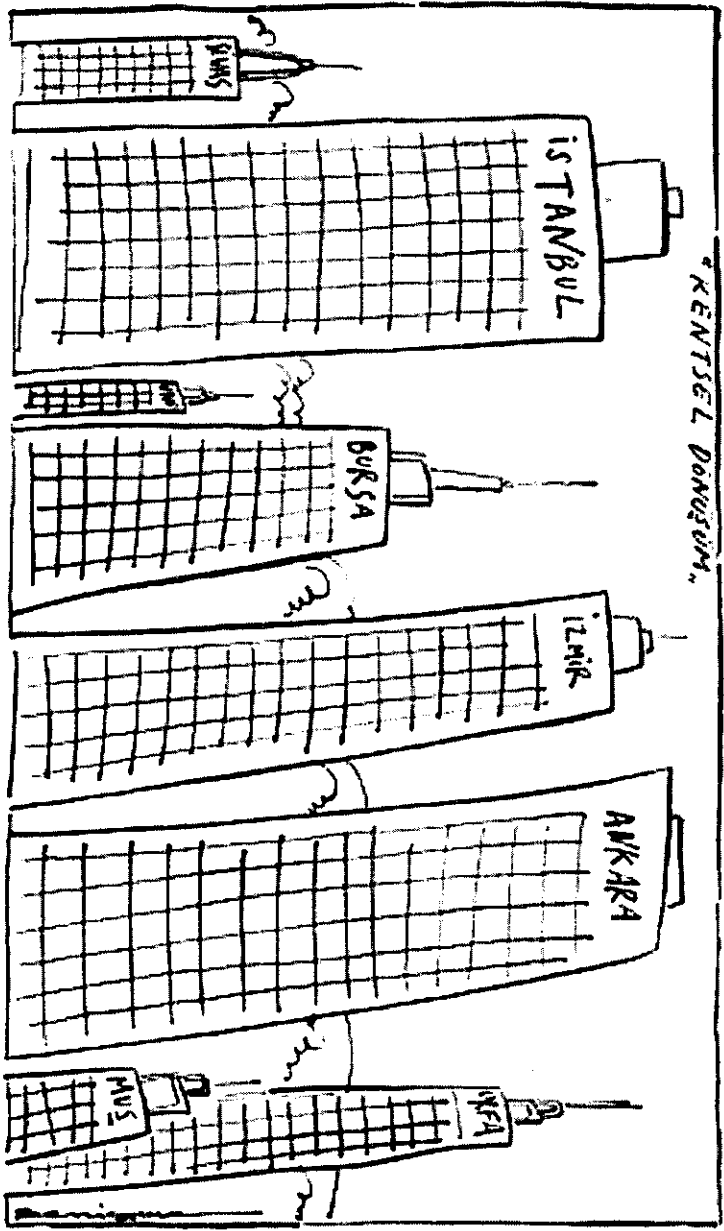

4-11 Aralık 2019

Kentsel dönüşüm ve kent hakkı

YALÇINTAN Murat Cemal & ÇAVUŞOĞLU, *Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakkı Üzerinden Düşünmek*, in *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları*, Bilgi Üniversitesi Yay., s. 87-106.

YÜCEL Hakan, "Başkasına konut için yuvadan olmak" in TUTAL Nilgün, *Kent Kitabı*, Varlık yayımları, 2019, s. 176-186.

Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti

Kent Hakkı Üzerinden Düşünmek

MURAT CEMAL YALÇINTAN – ERBATUR ÇAVUŞOĞLU

in Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları, İstanbul
Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 87 - 106 -

GİRİŞ

Son yıllarda metropoliten kentlerimizde alışık olmadığımız sayı, ölçek ve nitelikte kentsel müdahalelere şahit oluyoruz.¹ Bu müdahaleler arasında özellikle dönüşüm ve yenileme adı altında geliştirilen projeler çeşitli semtleri tarihlerinden ve yaşayanlarından koparan uygulamaya yöntemleriyle çokça tartışılır hale geldi. Genelde bu projelerin kentleri çevreleyen geçekondulu mahallelerinde, merkezde yer alan ve çöküntü alanları olarak adlandırılan yoksul mahallelerinde ve sanayiden arındırılan/arındırılmak istenen bölgelerde geliştirildiğini görüyoruz.

Müdahaleler kapitalizmin ekonomik rasyonalitesi açısından uygun görülüyor. Mevcut durumları *miss-use* (hatalı/eksik kullanım) olarak değerlendirilen bu bölgeler yeni bir işlev, yeni bir kullanıcı profili ve yeni bir kentsel doku ile kentin değerini arttıran yeni kentsel bölgeler haline getiriliyor. İstanbul'un İl Çevre Düzeni Planı olarak bilinen ve "Küresel İstanbul" vizyonu ile hazırlanan arazi kullanım planının temel amacı da kentin değerini ola-

¹ Bu müdahaleler arasında kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinin yanı sıra, üçüncü köprü, tüp geçit, tünel geçitleri, metrobüs vb. büyük ulaşım projeleri, havaalanı, liman, port, kongre merkezi, büyük alışveriş merkezi vb. büyük arazi kullanım kararları ve bunlara yönelik projeler, Avrupa Kültür Başkenti, kongre organizasyonları, spor organizasyonları vb. pratikler sayılabilir. Ancak bu metin boyunca bu müdahalelerden yalnızca kentsel dönüşüm müdahaleleri ele alınacaktır. Türkiye'deki kullanımı çerçevesinde kentsel dönüşüm kavramının çeşitli müdahale biçimleri için genelleştirildiğinin ve dönüşümle birlikte, yenileme, iyileştirme, sağlıklılaştırma, mutenalaştırma vs. çok sayıda müdahale biçimi yerine kullanılabilir hale geldiğinin de burada altını çizmek gerekir.

bildiğince artırmak olarak ifade ediyor. Bu yaklaşımın beslendiği politik tahayül ise Başbakanın "İstanbul'da yaşamının bir bedeli var, ödeyemeyen çeker gider"² sözlerinde somutlaşıyor.

İstanbul'un küreselleşme³ hedefleriyle de doğrudan ilişkilendirilebilecek dönüşüm ve yenileme projeleri için gerçekleştirildiği yıkımları, işlev değişikliği, deprem, yoksulluk, suç, bakımsız ve çirkin fiziki yapı gibi argümanlarla gerekçelendiriyor. Kimi zaman kentsel sifler ve tescilli binalar da kapitalizmin yıkıcı yaratıcılığının hedefi haline gelebiliyor. Türkiye'de son dönemin yıkım sanatçısı⁴ TOKİ Başkanı bu durumu "İstanbul yıkıkça güzelleşir"⁵ beyanatıyla taçlandırıyor. Ancak bütün projelerin ortaklaştığı bir konu var ki kentin yoksulları, işsizleri ve düşük ücretli çalışanları bu projelerin bir sonucu olarak çaresizlik ve segeneksizlik içinde kent dışına ya da marjinalliğe itiliyor. Bu sonuç, bazı bölgeler için hakiki bir ihtiyaç olan dönüşüm ve yenileme süreçlerinin, adaletsiz, kutuplaştırıcı, rant amaçlı gibi sıfatlarla anılmasına neden oluyor. Söz konusu projelerin yoksulluk, işsizlik ve suç gibi toplumsal ve iktisadi sorunları göz ardı ederek fiziki iyileştirme/süperleştirme hedefine odaklanması eleştirileri daha da artırıyor. Düşük ücretli kesimlerin taşıdığı TOKİ konutlarının yer seçimlerine, dayanıklılığına, kalitesine, bu konutlara taşınan kesimlerin sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerine uygunluğuna yönelik ciddi eleştiriler ve genel başarısızlık hali çözüm olarak sunulan rakamsal büyümeye yönelik sosyal konut üretim sürecinin de aynı süreçte yaratılan soruna çözüm oluşturamadığını gözler önüne seriyor.

Yaşanan sürecin hissettirdiği, merkezi ve yerel yönetim eliyle uzun vadedi bir projenin hayata geçirildiği, kente yakışmadıkları suçlamasıyla dışlanan grupların kent dışına itildiği ve boşatılmaları mekânların sermayeye teslim

- 2 *Yenişafak* gazetesi, 03.12.2007 (<http://yenisafak.com.tr/politika/?t=03.12.2007&c=2&t=-85409>)
- 3 Küreselleşme literatürü ciddi tartışmalar açması gereken şekilde gelişmiş durumda ancak Türkiye'de bu tartışmalar 1990'ların sonu itibarıyla tamamlanmış ve sonuca varılmış gibi! Hemence her değişime gerekçe olarak sunulan küreselleşme kavramının/olgusunun tartışmasının Türkiye'de bu kadar kesirime bir şekilde sona ermiş olması ve küreselleşmenin kapitalizmin yeni versiyonu olarak adlandırılıp lanetlenmesi, hem içindeki dinamiklerin anlaşılmasını engelliyor hem de başka küreselleşme olasılıklarını yok ediyor. Küreselleşmenin işleyen versiyonunun kapitalist küreselleşme olduğu bilinciyse ama sürekli yenilenen kapitalizmin yeni dinamiklerini çok daha iyi inceleyerek kurulacak bir mücadele hatının yeni kapitalizme bayrak açabilecek alternatif küreselleşme biçimlerine yol açabileceği düşüncesi yok sayılıyor. Bu konuda detaylı bir tartışma için bkz. Yalçınan, 2005. Bu makalede bu tartışmaya girmek mümkün değil ancak konunun tartışılmasının gerektirğini vurgulamakla yetiniyoruz.
- 4 Benjamin [1999] 19. yüzyılda Paris'teki yıkımların sorumlusu Haussmann'ın kendisini Yıkım Sanatçısı (*artiste demolisseur*) olarak tanımladığını hatırlamaktadır.
- 5 *Sabah* gazetesi, 01.10.2010 (http://www.sabah.com.tr/Yasam/2010/10/01/35_milyon_konutun_yarisi_yikilmali)

edildiğidir. Bu süreç ile İstanbul'da yoğun yerinden edilme süreçleri yaşanmakta olduğu ve sosyal ayrışmanın mekânsal ayrışma ile çakışarak yeni bir sınıfsal harita üretmekte olduğu söylenebilir.⁶

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN İSTANBUL TEZAHÜRÜ

İstanbul'da kentsel dönüşüm dört farklı şekilde gerçekleşmektedir:

Kendiliğinden dönüşüm: Yap-sat, yık-yap ya da esaslı onarıma dayalı bu süreç kurumsal inşaat sektörünün büyümesi ve küçük ölçekli inşaat şirketlerinin güç kaybetmesi ile giderek azalmakta olsa da hâlâ hâkim dönüşüm biçimi olarak devam ediyor. Noktasal yatırımlara karşılık gelir, fiziki ve sosyal yapıda radikal dönüşümlere neden olmaz. Uzun yıllar boyunca özellikle metropol ekonomilerinin önemli büyüme dinamiklerinden birisi olduğu gibi kente göç etmiş kesimlerin önce yasallaşan, sonra değer kazanan arazi/arsa ve yapıları üzerinden sermaye biriktirmesinde ve sosyal mobilitesinde önemli roller üstlenmiştir.

Büyük metropoliten projeler: İstanbul'un küresel yarış içerisindeki rekabet gücünü arttırmak üzere 1980'lerin ortalarından itibaren geliştirilen bu projeler etki alanlarının büyüklüğüne göre değişimle birlikte kendilerini çevreleyen bölgenin dönüşümünde de tetikleyici rol oynarlar: Olimpiyat Parkı, Formül 1, Sabiha Gökçen Havalimanı, büyük alışveriş merkezleri, metro ve diğer ulaşım yatırımları bunların İstanbul'daki en önemli örnekleri olarak sıralanabilir. Bu projelerin tamamı belirli bir tüketim ve yaşama biçimine karşılık gelmektedir ve ayak uyduramayanları dışarıda bırakmaktan imtina etmezler. Kendiliğinden dönüşüm süreçlerinin arka planında da bu tür büyük kentsel yatırımların etkisiyle artan talep ve gayrimenkul fiyatları izlenebilir.

Planlı dönüşüm: Çevre Düzeni Planı ile tarif edilen gelişme alanları, alt merkezler, lojistik bölgeler ve büyük yatırımlar, nazım ve uygulama imar planları ve tadilat planları ile getirilen yeni işlev ve uygunluk kararları üzerinden yaşanan değişimler aslında uzun süredir adına dönüşüm demeksizin deneyimlediğimiz önemli dönüşüm süreçlerine karşılık gelirler. Örneğin, Beykoz sirtlarında Kavayıcık'la ilişki içerisindeki bölgelerde 1/5000 nazım imar planları ve 1/1000 uygulama imar planları ile ciddi bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Yine Sarıyer'de parça parça hazırlanan planlarla Maslak'taki merkezi iş alanı (MIA) ile bağlantılı olarak İstinye Park tipi yatırımlar, lüks konut siteleri vs. yaratılmış, dahası bunlar için güçlü ulaşım bağlantıları oluşturulmuştur. Hiç-

bir büyük ölçekli planda işaret edilmeyen Maslak aksında yüksek yoğunluklu bir MTA, tamamen bu alt ölçek ve tadilat planları marifeti ile gerçekleştirilmiş durumdadır. Üçüncü köprü bile bu şekilde getirilmekte olan bir yatırımdır. Çeşitli ölçeklerdeki planlarla, İstanbul genelinde, çok uzun yıllardır sanayi faaliyeti sürdüren tesisler bir anda ticaret ve hizmet sektörüne kaydırılmakta, yer değiştirilmesi ya da kapanması öngörülen tesislere ve bu tesislerin çalışanlarına hiçbir yönlendirme ve destek yapılmamaktadır. İstanbul'da planlı dönüşüm, adından anlaşılmanın aksine, genelde gizli bir gündemin gerçekleştirilmesinde önemli roller oynamıştır, oynamaya devam etmektedir.

Dönüşüm projeleri: Nihayet adına doğrudan dönüşüm ya da yenileme denilerek sürdürülen, ancak genelde sahte gerekçeler ve kapalı süreçler üzerinden şekillendiğinden gizli gündemlerden kaçamayan ve çokça tartışmalı süreçlerin ardından pek uygulamama şansı da bulamayan *pseudo* projeler var. Örneğin, Kartal üst ölçekli planda İstanbul'un ikincil merkezlerinden birisi olarak düşünülmektedir. Sipariş üzerine Zaha Hadid tarafından bir helikopter gezisinin ardından projelendirilmiş ve bu projeye uygun bir plan hazırlanmıştır. Kurgulandığında çevredeki sanayi tesisleri, düşük kalitedeki mevcut yapı stoku ile çoğu düşük gelirlili emekçilerden oluşan kullanıcıların tasfiye edilmesi gerekecektir – ki süreç Kartal'ın ikincil merkez olarak ilan edilmesini takiben zaten kendiliğinden bu yönde çalışmaya başlamıştır. Diğer yandan, Sulukule, Tarlabası gibi uygulamalar, kentin merkezindeki en yoksul mahallelerin soyulaştırılması, sıhhileştirilmesi, suçtan arındırılması ve merkezi kentsel topraklardan maksimum değişim değeri elde edilmesi gibi motivasyonlarla sürdürülmektedir. Genelde bu projelerde mekânın yaşam kalitesinin düşüklüğü gibi bir meşruiyet zemini üzerinden hareket edilerek, burada yaşayanların tek tek ikna ve baskı yöntemleriyle başka yere gitmesi ya da TOKİ'nin kent dışında inşa ettiği ucuz toplu konutlardan konut satın alması sağlanır. Sonraki aşamada da, boşaltılan bölgede, iktidara yakın bir inşaat şirketi⁷ ya da TOKİ eliyle orta ve üst gelir grubuna hitap eden konutlar üretilir, alışveriş merkezleri, oteller yapılır.

KENTSEL MUHALEFET

Gündemdeki kentsel dönüşüm projeleri ve yukarıda açıklanmaya çalışılan kentsel arazi değerlerinin artısına ve yeni kullanıcı profili yaratmaya yönelik

7 Örneğin, Tarlabası'nda davet usulüyle yapılan ihaleye yalnızca Çalık Holding ile İhlas Holding çağrılmıştır. Bu iki firma da iktidara yakınlıklarıyla bilinen ve ihalenin yapıldığı yıl Türkiye'nin ilk 100 inşaat firması arasında bulunmamaktadırlar.

gizli gerekçeleri düşünüldüğünde kullanıcısını odasına koyan farklı bir kentsel dönüşüm yaklaşımı oluşturmanın önünde ciddi sorun alanları olduğu görülüyor. Bu sorunlar arasında öncelikle, bütünsellikten yoksunluk, özgünlük/ yerellik eksikliği, kalkış noktasında ve çözümlemelerde fiziki düzenleme vurgusu, kamu / toplum / kullanıcı yararı / kullanım değeri muğlaklığı, genelde göstermelik katılım süreçleri,⁸ şeffaf ve hesap verebilir idare yokluğu, rantı düzenleyici ve mülkiyeti sınırlandırıcı araçların eksikliği sıralanabilir.⁹

Egemenlerin bu sorun alanlarıyla mücadele etmesi beklenemez; neticede bu sorunlar onların varlık nedenlerini oluşturur ya da varlıklarını güçlendirmelerini sağlar. Tarihleri boyunca egemenlere hizmet etmek durumunda kalmış planlama ve mimarlık disiplinlerinden de böylesi bir çıkış ummak gerçeki değil. Dolayısıyla yerel siyaset içerisinde egemen olmayan ve egemenlere hizmet etmeyen kesimler arasından bir muhalefetin örgütlenmesi beklenir. Bu çerçevede düşünülebilecek, sayıları giderek artan ve güçlenen örgütlenme ve karşı durma biçimleri insan merkezli bir kentsel dönüşüm tahayyülünün mihenk taşları olarak düşünülmelidir. Bu yapılar yerel siyasetin kayıtsız kalamayacağı bir güç haline gelmektedir ve yakın zamanda kentsel dönüşüm süreçlerinde daha çok söz sahibi olacakları beklenebilir.

Yerel siyasetin bu yeni ya da yeniden güçlenen yapıları çok farklı örgütlenmeler/örgütülük biçimlerine karşılık gelebiliyor ama “neden kentsel muhalefetin içindeyiz” sorusuna verdikleri yanıtta genelde birleşiyor. Kendini son dönem kent politikaları ve uygulamalarına muhalif olarak tanımlayan hemen herkes karşı çıkışlarını yaratılan adaletsizliklere, eşitsizliklere, mağduriyetlere, kamu yararı eksikliğine, gayrimişru çıkar ilişkilerine vs. bağlıyorlar. Bu çerçevede bu olumsuzluklara neden olan etkenlere yönelik farklılıklar içer-

8 Katılım süreçleri iktidar tarafından tasarlanır ve insanların önüne konulursa başarılı olma şansı hemen hemen yoktur. Başarılı katılım süreçleri için bizzat insanların katılım süreçleri yönünde baskı yapması, tasarımında ve gündem oluşturmada belirleyici olması, en azından bu süreçlere dahil olması gerekir. Bu da alınan kararlara yönelik fikir sunmaktan öte bizzat karar süreçlerinin içinde olmaya karşılık gelecektir.

9 İstanbul Metropoliten Planlama Ofisi'nin hazırladığı ve sonra küçük revizyonlarla yeniden ele alınan onaylanan çevre düzeni planı ile kentsel dönüşüm projelerinin bir kısmının entegrasyon sorununu açık bir şekilde görüldü. Diğer yandan, TOKİ'nin çözüm olarak önerdiği toplu konut adack-ları yerel ve özgün olana sırt çevirmiş durumda. Bütün dönüşüm süreçlerinde vurgunun fiziki mekânda olduğu, sosyo-ekonomik süreçlerin dışarda bırakıldığı artık herkes tarafından biliniyor. Ekonomik değer yaratmak, toplum ve kullanıcı yararına değer yaratmanın önüne geçti. Karılım bir tiranlık haline dönüştürüldü. Halkla ilişkiler adına internet siteleri yогun olarak kullanılırken, şeffaflık için kullanılmadıkları dikkat çekiyor. Hesap verebilir bir idari sistem ülkemizde maalesef hiçbir dönemde kurulamadı. Bu süreçlerin en önemli aracı olması beklenen rant düzenleyici ve mülkiyet sınırlayıcı araçların bugüne kadar geliştirilmemiş olmaları da yalnızca spekülâtorlerin işine yarıyor.

ren ve zaman zaman aralarında anlaşmazlıklar yaratan söylemlerini ve yön-temlerini hafifçe gözden geçirerek olumsuzluklar üzerinden anlaşmak ve bira-radalığa yönelik bir adım atmamak mümkün ve çok da zor değil. Biraradalık, çünkü bu yapılar tek tek bakıldığında kentsel muhalefet açısından çeşitli ye-tersizlikler ve güçsüzlükler içerisindedir ve ancak birarada durma hali bu so-runları aşır insan merkezli bir gelecek tahayyülünü yerel siyasetin belirleyici-si haline getirebilir. Doğrudan ya da dolaylı olarak kentsel dönüşüme muha-lefet eden oluşumlar çoğaldıkça, bunların eylemlerinin de kamuoyunda far-kindalık yaratarak yerel siyasete, karar alma süreçlerine etki etmesi ve özelin-de kentsel dönüşüme yönelik tartışmaları açığa çıkarması beklenir.

Günümüz itibarıyla kentsel muhalefet yapıları ve muhalefetin odakla-rı arasında meslek odaları, sendikalar, sivil toplum kuruluşları (STK'lar), po-litik örgütlü gruplar, sivil inisiyatifler, mahalle örgütlenmeleri, şemsiye orga-nizasyonlar, üniversiteler, medya ve küresel sivil oluşumlar sayılabilir. Bunla-rın bir kısmı geleneksel, bir kısmı yeni yapılarıdır. Diğer yandan, bir kısmı kentsel dönüşüme topyekûn bir karşı çıkış içerisindeyken, bir kısmında karşı çıkış kişilere ya da gruplara bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Bütün bu muhalif oluşumlar kentsel dönüşüm süreçlerinde yolunda gitmeyen, kentte yaşayan insanın yabancılaşmasına neden olan süreçlere kar-şı kendi bakışları ve örgütüllükleri çerçevesinde karşı çıkışlar gerçekleştiri-mektedirler. Bu kapsamda çok sayıda gösteri-yürüyüş benzeri eylemin yanı sıra, kongre/sempozyum, seminer, konferans gibi bilimsel etkinlikler, sergi, belgesel vb. sanatsal üretimler, alternatif gündem ve süreç yaratmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Doğrudan ya da dolaylı olarak kentsel dönüşüme muhalefet eden oluşumlar çoğaldıkça, bunların eylemleri de kamuoyunda farkındalık yaratarak yerel siyasete, karar alma süreçlerine etki etmekte ve özelinde kentsel dönüşüme yönelik tartışmaları açığa çıkarmaktadır.

Bu çerçevede öncelikle mevcut kentsel muhalefet yapılarını tek tek, ama birarada durarak güçlenme olasılıklarını da tartışarak, değerlendirmek gerekir.

MESLEK ODALARI

1980'lerin sonlarından itibaren özellikle hukuki süreçler üzerinden kentsel muhalefete başlayan *meslek odaları*, hâlâ aynı kararlılıkla ve zaman zaman mesleki ve meslek insanına yönelik kaygılardan oluşan iç gelişmeleri de bünye-lerinde taşıyarak mücadelelerini sürdürüyorlar. Bu süreçte özellikle Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası'nın etkinlikleri tartışılmaz.

Sermaye odaklı kentsel müdahalelere hukuki itirazlar arasında çok sayıda kamu yararı merkezli dava dikkati çekiyor ve bu dava süreçlerinin bir sonucu ve kentsel muhalefetin sembolü olarak Park Otel hâlâ kullanılmayan bir yapı olarak Taksim'de duruyor. Muhalefet edilen kentsel müdahaleleri yanlış ilan eden çok sayıda basın açıklaması yapılarak mesleki anlamda yapılan yanlışların sürekli altı çiziliyor. Kentsel müdahaleleri tasarlayan yerel ve merkezi yöneticiler ve sermaye grupları ile yüz yüze etkileşim ve münazara süreçleri yaşanabiliyor. Tabii, bu anlamda ciddi bir lobi faaliyeti sürdürüyor.

Meslek odalarının bu karşı çıkışlarındaki motivasyonları arasında genel olarak neoliberalizm karşıtı duruşları,¹⁰ iyi uygulamaları hedefleyen mesleki kaygılar ve üyelerin bir kısmının “muhalefet edin” yönündeki baskıları sayılabilir. Tabii meslek odalarının kentsel muhalefet açısından değerlendirildiğinde karşı karşıya kaldıkları ciddi sorunlar da var. Öncelikle meslek odalarının kendi aralarında ve diğer muhalif yapılarla koordinasyon sorununun altını çizmek gerekir. Bunun nedenleri arasında çıkar çatışmaları kaynaklı geleneksel anlaşmazlıklar¹¹ ve meslek güvenizmi sayılabilir. Meslek alanına yönelik tekrar eden vurguların kamuoyunun gözünde erozyonu,¹² liderlik hırsları ve medyadaki tartışmalarda merkezde olma isteği yine ciddi sorunlar arasındadır. Meslek insanlarının piyasa ve siyaset karşılarındaki sıkışmışlığı ile meslek eriği arasındaki kararsızlık meslek odası yönetimlerinde de ister istemez yansımaları bulur. Bu durum üyelerin bir kısmının *muhalefete muhalif* olmaları gibi bir sonuç doğurur ki seçime dayalı meslek odası siyaseti gereği bu kesim de tamamen göz ardı edilemez. Tabii insan gücü eksikliği, zaman ve parasıkıntıları olgelerin tamamına hâkim olma ve karşı çıkılması gerekenlerin tamamına karşı çıkmamanın önündeki ciddi engeller olarak vurgulanmalıdır.

10 Kapitalist sistemin yaşam dünyalarımızın hemen her yerine sızdığı ve bütün örgütlenmeleri de ele geçirdiği, meslek insanlarının büyük bir çoğunluğunun da sisteme teslim olduğu bir dönemde hâlâ meslek odalarının en önemli neoliberalizm/kapitalizm karşıtı odaklar arasında yer alabiliyor olması, bu durumu sağlarken zaman zaman muhafazakâr sayılabilecek haller almaları, olumlu olumsuz yönleriyle ayrıca tartışmaya değer bir konudur.

11 Örnek olarak Mimarlar Odası ile Şehir Plancıları Odası'nın meslek alanları ve dolayısıyla pazar alanları ile ilgili geleneksel anlaşmazlığı sayılabilir. Bu anlaşmazlık birçok konuda birlikte yürünebilecek yolların ayrı ayrı yürütmesine neden olmaktadır.

12 Örneğin, şehircilik ilkeleri ve kamu yararı kavramları kamuoyunda sürekli tekrarlanan ama içerik farklı şekillerde doldurulabilen kavramlardır. Meslek insanlarının gözünde bile farklı karşılıklar alabilmektedirler. Öyle ki, bu kavramlar üzerinden yapılan karşı çıkışlar meslek insanları arasında yer yer *TMMOB refleksi* olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla söylemin ikna gücü giderek azalmaktadır.

SENDİKALAR

Sendikaların endüstri devrimi sonrasında başlamış mücadeleleri devam ediyor ama çok yıpratıldılar, güçten düşürüldüler, bölündüler, etkilerini kaybettiler. Yine de sistem içi yoksullukla (yani ucuz emek politikalarıyla) mücadelenin en güçlü sivil öznesi durumundalar ve daha iyi bir örgütlenme biçimini icat olunana kadar bu durum değişmeyecek gibi duruyor. Ancak mücadelesinin ekseninin değiştiği de açık. Bu eksen üzerinden düşünüp, kendi özleştirilerini yapmak ve yenilenmek sendikalar için acil bir gerekliliktir. Bu yenilene içinde belki de en öncelikli konu üyelerinin yaşamlarına daha çok dokunma gereğidir ki bu da kentel muhalefetin içinde daha çok bulunmak demektir. Genel olarak kapitalizm karşıtı yapılarının ve bugün yıkılan mahallelerin kurucuları sayılmalarının bu sürece dâhil olmalarını kolaylaştırması beklenir. Ancak bugüne kadar sendikaların kentel muhalefet içerisinde etkin bir rol aldıklarını söylemek mümkün değil.

Sendikaların sürece katılmalarının önündeki en büyük engel bugünkü yapıları içerisinde kentel müdahalelere ve üyelerinin yaşamlarına dair mesleklere ilgisizliktir. Sendikalar mücadelesini çalışma hayatı temelli kurarken, kapitalizm hayatın tüm veçhelerine yönelik bir tehdit halindedir. Emekçinin salt çalışma koşullarını değil, entelektüel gelişimini, barınma ve yaşam koşullarını, kentel hizmetlerden faydalanma fırsatlarını, nihayet doğrudan gündelik hayatı gündem yapan bir sendikal mücadeleye gerek vardır. Diğer yandan, kapitalizmin giderek küreselleşen yapısı, sendikal mücadeleyi de sınırlarını yeniden düşünmeye zorlamaktadır.¹³

Sendikalar arasında ve sendika içerisindeki liderlik yarışları, diğer muhalif örgütlenmelerle koordinasyon sorunu ve çıkar çatışmaları kaynaklı geleneksel anlaşmazlıklar meslek odalarında da gözlenen sorunlardır. Bazı sendikaların muhalefete muhalif olması, başka bir deyişle iktidar ile yakın ilişkiler içerisinde olması ayrıca önemli bir engel olarak değerlendirilmelidir.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1980 darbesi ile güçten düşürülen Demokratik Kitle Örgülerinin ardından özellikle 1996'da yapılan Habitat II çerçevesinde gündeme gelen ve yaşam dünyalarımızda giderek daha çok yer kaplamaya başlayan sivil toplum kuruluşları (STK'lar) arasında yer alan az sayıdaki kentel ilgili oluşum 1990'lar

¹³ Sendikal mücadele üzerine ilginç tartışmalar için bkz. Bourdieu, 2006.

boyunca kentsel yönetim içerisinde yer almaya çalıştıktan ve bu girişimlerinden sonuç alamadıktan sonra, 2000'lerde beklenmedik derecede güç ve prestij kaybettiler.

STK'ların kentsel muhalefet içerisinde yer alma motivasyonları içinde öncelikle sistem içi mücadele alanlarına ilişkin inanç ve iyileşme ümidi sayılmalı. Tabii, STK'ların ayakta kalmalarını sağlayan en önemli kaynak olduğundan bu yöndeki fonlara erişim de çok önemli. Ancak Türkiye coğrafyasında yerleşik ve gelenekselleşmiş bir aktör sayılmamaları, genellikle yardımseverlikle bağdaştırılmaları ve insanlar için görece yeni bir fikir/olgu olmalarından kaynaklı şüphecilik, sistem içi olmaları nedeniyle ideolojik, fonlar ve destekler nedeniyle mali olarak yönlendirilmiş/belirlenmiş hareketler olduklarına dair yaygın kanaat ve nihayet bunları toparlayarak altı çizilmesi gereken güven sorunu çoğulluğa dayalı yapıları itibarıyla aşılama-yacığını düşündüğümüz en ciddi sorunları. Gereksinimlerine karşılık veremeyen ve yeterince demokratik olmayan mevzuat yine ciddi bir sorun. Sıradan insana erişimde başarısızlık hem üye sayılarının düşüklüğü, hem Türkiye nüfusunun STK'lara üyelik oranı hem de sokaktaki gözlemler çerçevesinde genel bir sorun. Şemsiye organizasyonlara yönelik isteksizlik ve merkeзде olma isteği de çoğu zaman birarada durarak aşılabilecek sorunların tek tek STK'ların önünde aşılmaz hale gelmelerine neden oluyor. Uğraş alanlarında faal diğer STK'lar ile rekabet, güçlenmelerini engelleyici bir diğer olumsuzluk.¹⁴

POLİTİK ÖRGÜTLÜ GRUPLAR

Özellikle geçekondü mahallelerinde, 1980 darbesinden önce varolan ya da daha sonra oluşan politik gruplar ve bu grupların kentsel muhalif süreçler içerisinde aldıkları tavır, belirleyici olabiliyor. Bu grupların bugün genel olarak izledikleri yöntem "kendi varolma/çoğalma mekânlarını" çoğunlukla fiziki mücadeleyle ve barikata dayalı olarak savunmaktan ibaret. Tabii bunun ötesine geçerek mahallelerdeki yaşama dair politikalar üreten ve eylemlilikler içerisinde bulunan gruplar da var. Örneğin Ankara'da Dikmen ve Mamak örneklerinde Halk Evleri çerçevesinde kentsel müdahalelere yönelik ciddi ve uzun soluklu bir muhalefet de örgütlenmiş durumda.

Politik grupların en önemli motivasyonu doğal olarak ideolojik. Devrim, kurtarılmış bölge vb. kavramlar etrafında toplanmış, çoğu genç ve

¹⁴ Bu, yalnızlık sorunu olarak niteleyebileceğimiz ve literatürde MONGO (My Own NGO - Benim Kendi STK'm) olarak adlandırılan sendroma karşılık geliyor.

radikal gruplardan bahsediyoruz. “Kendi varolma/çöğalma mekânlarında ki” güçlerini ve meşruiyetlerini arttırmak/pekiştirmek, en azından varlıkla rını sürdürmek istiyorlar. Genelde yıkımlara direnmek üzere barikat kurmakla sınırlı kalan kentsel konulara yönelik ilgilerini gidererek arttırıyorlar. Öncelikli sorunları 1980 darbesi sonrası oluşmuş anti-demokratik ortamla ilgili. Siyasallaşmaktan ürkmüş bir toplumla karşı karşıyalar. Dahası, gider daha çok tüketime endekslenen ve iktisadi ilişkilerin dışındaki zamani sınırlanmış bir toplum yapısı oluşmuş durumda. Maruz kaldıkları yıkım, dışlanma ve şiddete karşı yine şiddet eksenli bir direnişle cevap vermeleri destek ve meşruiyetlerini azaltırken ister istemez kadınları ve orta yaş üstü kesimleri dışlayan bir yapıya bürünüyorlar. Diğer yandan, faaliyet gösterdikleri alanlarda farklı ideolojilerin varlığı aynı düzlemdeki gücün parçalanmasına neden oluyor. Çeşitli nedenlerle fazlasıyla bölünmüş yapılar olmaları bu güçsüzlüğü kronikleştiriyor. Politik gruplar çoğu zaman kapalı örgütlenmeler ve öğrenmeye, değişime, etkileşime açık olmadıkları söylenebilir. Dolayısıyla kentsel muhalefet ile eklemlenmelerinin önündeki ciddi bir sorun kapalılık olarak belirlenebilir. *Barikat ile yoksulluk arasında sınırlı kısımlık* olarak tabir edilebilecek bir diğer sendromdan da burada bahsedilmeli. Politik grupların geçekondü bölgelerinde varolma nedenleri biraz da bu bölgelerin yoksunlukları/yoksullukları ile ilgili ve sistem içi çözümlerle bu sorunların giderilmesi varoluşlarını tehlikeye düşürebilir. Bu durum, revizyonist sayılabilecek bütün çözümlere mesafeli yaklaşmalarına neden olur ki; ya yok olmalarının sebebi olacaktır ya da devrime kadar çözümsüzlük hakim kalacaktır.

SİVİL İNİSİYATİFLER

Son dönemde etkinliği giderek artan akademisyen, öğrenci, uzman ve sira-dan vatandaşlardan oluşan sivil inisiyatifler sivil toplum ile politik gruplar arasında sayılabilecek, iki grubun da zayıf yönlerini kapatma gayretinde, bir yandan da kendi zayıflıklarını doğuran yeni oluşumlar. 2000’li yılların ikinci yarısı itibarıyla giderek güçlenen, meşruluk kazanan ve geleneksel olanlara ilaveten yaratıcı muhalefet biçimleri geliştiren gönüllülük temelli yapılar. Sürekli ve her mücadelelerine olmamakla birlikte meslek odaları, STK’lar, siyasal partiler, radikal politik gruplar ve sendikalarından destek alabiliyorlar. Son dönemde öne çıkan oluşumlar arasında İMECE, Direnis-tanbul, SOS İstanbul, Sulukule Platformu ve Dayanışmacı Atölye ilk akla gelenler.

Motivasyonlarını genel olarak kentlin meselelerine sahip çıkmak, akademik ve mesleki yanlış uygulamaları durdurmak, bu uygulamalardan mağdur olanlarla dayanışmak, ilerici süreçleri desteklemek, öğrenmek, paylaşmak ve değiştirmek olarak özetlemek mümkün. Şu ana kadarki kısa geçmişlerinde yaşadıkları sorunları da meşruiyet, organize ve koordine olamamak, sürekli/istikrarlı olamamak, yalnızca akut sorunlara çözüm geliştirebilmek, deneyimsizlik, üst anlatımın olmadığı ya da vurgulanmadığı bir ortamda yer yer eklektik ve tutarsız bir söylem kurmak, farklı sivil inisiyatifler arasında söylem ve yöntem tartışmalarının yarattığı şüpheler, mahalli örgütlenmelerle işbirliği sürecinde yaşanan sorunlar, zaman ve para sorunları olarak sıralanabilir.

MAHALLİ ÖRGÜTLENMELER

Sürecin en önemli özneleri olması gereken mahalle dernekleri vb. mahalli sivil örgütlülükler de sivil toplumun süreçte güçlenmesine katkıda bulunuyorlar. 2000'li yıllarda mahallelere yönelik müdahalelerin artmasıyla bu yönde ciddi bir hareketlenme yaşandığı ve sayılarının giderek arttığı gözleniyor. Bunlar çoğunlukla mahalle dernekleri ile muhtarlar etrafında gelişen güçlü yerel bağları olan örgütlülükler. Sivil inisiyatiflerle işbirliği içinde geliíyorlar. Barikattan alternatif plana çeşitli mücadele yöntemleri geliítiriyorlar.

Yaşamın içinden hakiki motivasyonları var; soyulaştırma süreçlerini durdurmak ve hemen bütün ilişkilerinin mekânı olan mahallelerinde kalmak, gelecek garantisi olarak gördükleri konutlarından ayrılmamak istiyorlar. Bu tip örgütlenmeler özellikle 1970'li yıllarda Batı ülkelerinde de çokça tartışılmış ve halen varlıklarını sürdürüyorlar. Sorunları dünyadaki benzer yapılarla hemen hemen aynı. Temsiliyet ve kapsayıcılık ciddi bir sorun; genellikle 3-5 kişi (ve bu 3-5 kişinin görüşleri/tercihleri) etrafında ve mahallenin geneli-ni temsil etmeyen bir örgütlülükle sınırlı kalıyorlar. Bu sorunu aşp daha kapsayıcı bir yapıya ulaşma gayretinde olanlar da bu yapının sürekliliğini sağlama mada sıkıntılar yaşıyorlar. Bazıları ilerici olma yolunda olsa da çoğu tepkisel bir davranış biçimi içerisindedir ve ancak mahallelerine yönelik görünür bir tehdit söz konusu olduğunda harekete geçiyorlar, yani başlarında duran ve süreklilik gösteren sorunlar yokmuş gibi davranıyorlar. En azından söylem oluşturma sürecinin belirli bir aşamasına kadar literatürde NIMBYSM (Not In My BackYard - Benim Arka Bahçemde Değil) olarak bilinen tavrı içerisindedir oluyorlar. Bu tavrı kentlin genel sorunlarına ya da diğer mahallelerinde yaşanan sorunlara gözlerini kapatan ve sadece kendilerini doğrudan ilgilendiren

sorunlarla ilgilenmeleri anlamına geliyor ki bu şekilde kentsel sorunların çözümleneceği bütün uzmanlar tarafından vurgulanıyor. Zaman zaman farklı mahalli örgütlenmeler arasında fikir ve çıkar çatışmaları yaşanabiliyor. Örneğin tapulu mahallelerin söze “biz gelecekte mahalleli değiliz” diyerek başlaması mahallelerin birlikte hareket etmesinin önünde önemli bir engel. Liderlik ve kamuoyunda görünürlük kendi aralarında sorunlara neden olabiliyor. Özellikle radikal politik grupların örgütü olduğu gecekondular mahallelerinde bu grupların etkisi altına girilebiliyor ki bu durum temsiliyeti ve kapsayıcılığı oldukça düşürüyor. Tamamen gönüllülük üzerinden işleyen ve aidatın da yerince toplanamadığı mahalle derneklerinde en büyük sorunlardan birisi de zamana ve paraya dair sorunlar.

ŞEMSIYE ORGANİZASYONLAR/KAMPANYALAR

Son yıllarda gözlediğimiz bir diğer yeni muhalif yapı biçimi de şemsiye organizasyonlar. Bunlar, birden çok örgütlenmenin sürekli bir hedef ya da akut bir sorunun çözümü için bir araya geldikleri, geleneksel ve yaratıcı muhalefet biçimleri sergileyen oluşumlar. Genellikle acil bir gündeme yönelik kampanyalar çerçevesinde örgütlenirler ancak bunlar içinde sürekli var olmayı hedefleyenler de var. Örneğin, büyük ümitlerle kurulan ancak işleyişini bir türlü etkinleştiremeyen İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu 28 mahalle örgütlenmesinin üye olduğu ve etkin çalışması halinde bu mahallelerde yaşayan 1 milyon civarında insanı temsil edilecek önemli bir kurum. TMMOB'a bağlı meslek örgütlerinin İstanbul şubelerinin bir araya gelip kentsel meseleleri masaya yatırdığı bir platform olan İKK'nın da son dönemde sivil oluşumlarla giriştiği çalışma pratikleri var. Bu sürekliliği hedefleyen organizasyonlar dışında akut sorunlara muhalefet amacıyla kurulmuş Vapuruma Dokunma, Haydarpaşa İnisiyatifi, Körler Okulu Platformu, 3. Köprüye Havır İnisiyatifi gibi çok sayıda muhalif yapıyı bir araya getirmeye çalışan ve bu birliktelik üzerinden muhalefet eden şemsiye organizasyonlar da kentsel muhalefet içerisinde yerlerini alıyorlar.

Genel olarak onaylanmayan bir kentsel müdahaleyi engellemek ya da sürekli ve güçlü bir muhalefet sürdürecektir bir siyasal alan yaratmak amacıyla kuruluyorlar. Tabii çoğulcu yapılarından kaynaklanan sorunlar da yaşıyorlar. Bunlar arasında tutarlı olmayan söylemler, sürekliliği sağlayamamak, katılımcıların aralarındaki çıkar çatışmaları, organizasyon sorunları, liderlik / merkezde olma rekabeti, inisiyatif ve sorumluluk almaktan sakınma gibi sorunlar öncelikle sıralanabilir.

ÜNİVERSİTELER

Üniversiteler yaptıkları araştırmalar üzerinden bilgi ve söylem üreten kurumlar. Bu anlamda akademik ve bilimsel kabul görmeyen kentsel müdahalelere muhalefet etmek üniversitelerin bir toplumsal sorumluluğu olarak kabul edilir. Ancak son dönemde üniversitenin kurum olarak giderek piyasaya ile eklenmesi, danışmanlıklar vs. üzerinden gündelik siyasetin içerisine çokça çekilmesi bu toplumsal sorumluluğun yerine getirilmesinde kafa karışıklıklarına neden olabiliyor. Zaman zaman yazılan bilirkşi raporları bu kafa karışıklığını kamuoyu tarafına da çekiyor. Yine de bu sorumluluğu yerine getirme gayreti içerisinde çok sayıda öğretim elemanı var. İstanbul'da bulunan üç şehir ve bölge planlama bölümünden katılanların birlikte hazırladığı ve internet üzerinden imzaya açılıp çok sayıda destek alınan *Akademi Kentsel Dönüşüm* metni içinde çok ciddi uyarılar ve eleştiriler bulunuyor. Diğer yandan, üniversite ile doğrudan bağlantılı öğretim elemanları ve öğrenciler üzerinden sürdürülen Dayanışmacı Atölye gibi bir sivil oluşum 5 senedir örgütlü sayılabilecek bir mücadeleyle sürdürerek kentsel müdahaleler sonucu mağdur olan mahallelerde karşılıklı öğrenme süreçleri üzerinden mahallenin kendi sözünü üretmesine destek oluyor. Yine üniversite temelli alternatif planlama çalışmaları yapıyor, çok sayıda eleştirel makale, tez ve araştırma üretiliyor. Öğrencilerin bu süreçte katkısı had safhada. Örneğin Dayanışmacı Atölye, öğrencilerin inisiyatifli ile kurulmuş bir yapı; çeşitli mahallelerde gönüllü çalışmalarını sürdürüyor ve mahallelerle birlikte mahalle için mahallenin bilgisini üretmeye gayret ediyor. Bu muhalif gayretlerin karşı tarafında birçok kentsel müdahalede üniversite hocalarının yüklenici ya da danışman olarak imzalarının ol-

15 Alternatif planlama çalışmaları halen çokça tartışılan bir konudur. Bu konuda detaylı bir tartışma için www.planlama.org sitesinde yayınlanmış "kentsel muhalefetin halleri ve halsizlikleri" adlı makale incelenebilir. Burada kısaca bahsedilmesi gereken alternatif planlama süreçlerinin planlama pratiğinin toplumsal muhalefetlerinden yeniden kurulması ile ilişkili düşünülmesi gerektirir. Planlamanın demokratikleşmesi ve kentsel haklardan bahsedilmek için planlamanın kamusal alanını genişletmek gerekir. Kamusal alanlar yaratılabilen bir planlama kendi meşruiyetini arttırdığı gibi demokrasi ve örgütlülük mücadelelerini de destekler. Planlamanın çoğulcu demokrasiyi besleme kapasitesi ve çoğulcu demokrasinin insanları merkezine ve içine alan bir planlama sürecinin koşulu olması önemlidir. Çoğulcu demokrasi üzerinden kurulacak kamusal alanlar planlama süreçlerini destekleyecek, planlama süreçleri de çoğulcu demokrasinin ve toplumsal muhalefetin gelişebileceği kamusal alanları zorlayacaktır. Çoğulcu demokrasi ile bu karşılıklı ilişkinin kurulması, planlamanın özüne dönüp insanı merkezine almasını sağlamada esastır. Demokratik değerler üzerine kurulu çoğulcu bir toplum yapısının gelişmesi, planlama pratiğinin sıkışma alanlarının toplumsal baskı alanları yaratarak açılması ve istediğimiz katılım pratiklerinin gerçekleştirilmesi anlamına gelir. Topluluklar örgütleştikçe sorunlar daha şiddetli selenecek, çözüme yönelik bas-kılar artacaktır. Hatta öz örgütlenme ve radikal/öz planlama deneyimleri üzerinden bu sorunların çözümü mahalli bazda bile düşünülebilir hale gelecektir.

ması soru işaretleri yaratsa da, üniversitenin de olduğundan farklı gösterilmesi, toplumun bir yansıması olduğunun kabulü sağlıklı olacaktır. Üniversiteler açısından bir diğer sıkıntılı alan birçok öğretim elemanının halen YÖK'ün ve devletin antidemokratik uygulamalarından endişe ederek bu tip muhalif süreçlerin dışında kalmayı tercih etmesidir. Zaman sorunu, kişisel hürsalar ve anlaşmazlıklar, inisiyatif ve sorumluluk almaktan kaçmak ve geçim sorunları da üniversitenin muhalefet gücünü arttırmasının önündeki ilk akla gelen diğer sorunlar olarak sıralanabilir.

MEDYA

Toplumsal muhalefetin temsili ve söylemin kuruluşu anlamında medya önemli bir aktör konumundadır. Bu çerçevede uluslararası medya, ulusal medya, yerel medya, sektörel medya çerçevesinde TV ve radyo kanalları, dergiler, gazeteler ve son yıllarda hayatımızda giderek çok yer kaplayan internet portallarından bahsedilebilir. Medya kentel müdahaleler konusunda ne kadar çok devrede olursa sorunun çözümünün o kadar kolaylaştığı ya da olasılık dâhiline girdiği düşünülebilir. Sulukule sürecinin halen tamamlanmamış olması ve Sulukule için bir umudun sürüyor olması medyanın çok iyi kullanılması ile doğrudan ilişkilidir. Medyanın muhalif kanadının azınlık olduğu nu ama ilişkiler üzerinden muhalif olmayan kanadın da devreye sokulabilmesini vurgulamak gerekir. Temsil ve anların kuruluşu açısından sorunlar yaşanmakta, kitlesel eylemler yapılmadığından kamuoyu oluşturmak, medyanın muhalefetin sesi olması dışında maalesef mümkün olamamaktadır.

ULUSLARARASI MUHALEFET

Son dönemde hızla uluslararası sivil ve kurumsal ağlara entegre olan bir sivil toplumun varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Sivil ağlar deneyim paylaşmaları açısından, kurumsal ağlar ise kamuoyu oluşturmak ve siyasal baskı kurmak açısından kullanılabilir. Yine Sulukule örneğinde UNESCO'nun, BM Zorla Yerinden Edilmeler Komisyonu'nun, BM Habitar'in, AB'nin, Helsinki Yurttaşlar Birliği'nin, No-Vox Uluslararası Dayanışma Ağı'nın ve çeşitli Roman Birliklerinin siyasal alanı zorlaması ve uygulayıcıları zor durumlarda bırakması önemli örneklerdir. Diğer yandan çok sayıda yabancı uluslararası sivil ağlar üzerinden Sulukule mücadelesine yapıkları çalışmalarla yerinde ya da dışarıdan müdahil olabilmektedir.

Değinilen tüm kentsel muhalefet aktörlerinin ortak sıkıntıları olduğu görülmektedir. Bu aktörlerden en demokratik olma iddiasındakiler bile iş-leyişlerinde ve söylemlerinde çeşitli yaş, rütbe, sınıf, toplumsal cinsiyet ve hatta inanç ve etnisite temelli hiyerarşiler barındırmaktadır. Birçoğunun kentsel muhalefet süreçleri içindeki davranışlarında kendi meşruiyetlerini güçlendirmeye yönelik bir tür iktidar mücadelesi verdikleri, eylemsel, söylemsel ya da sembolik şiddet kullanma eğilimleri barındırdıkları, özeleştiriyeye ve bir arada mücadele etmeye çok açık olmadıkları, kuramsal olarak güçlü olmadıkları, klişeler ve önyargılar üzerinden konumlandıkları, uluslararası mücadele süreçlerine katılma kapasite ve niyetlerinin kısıtlı olduğu, ekonomik sıkıntılar nedeniyle etkinliklerinin sınırlandığı söylenebilir.

BİRARADALIĞIN İHTİMALİ

Biraradalık, muhalif yapıların karşı çıkış noktaları üzerinden düşünüldüğünde, çok kolaymış izlenimi veriyor. Nihayetinde bütün muhalif aktörlerin karşı çıktığı süreçler üç aşığı beş yukarı aynı. Biraradallığı ihtimallsizliğe kilitleyen ise “nasıl bir kentsel muhalefet” sorusu. Karşı çıkmanın yöntemi hedeflere ve hedeflenen kitlelere ilişkin bir tercih... Tabii bu ayrışma üzerinden bir çatışma çıkması çok da şaşırtıcı değil.

Bourdieuocu [2007] terimlerle konuşacak olursak Kentsel Muhalefetcin bizzat bir “alan” olduğunu, bu alanın “eyleyicilerinin” (aktörler) kendi zihin ve bedenlerine gömülü yatkınlıklarına yani habituslarına göre bu alan içinde konum aldıklarını, alanın sınırları, yapısı ve ele geçirilmiş konumları ile eyleyicilerin habituslarının birbirini karşılıklı olarak belirlediğini ve sonuçta kentsel muhalefet alanı içinde bir iktidar ve mücadele sürecinin yaşandığı söylenebilir.

Bu çatışmanın kentsel muhalefeti geliştirici, zenginleştirici, sağlıklı bir süreç olarak işleyebilmesi için biraradallığın esasını hedefleri karşı çıktığımız eşitsizlik, adaletsizlik, mağduriyet vs. haller, hedeflenen kesimleri ise bu süreçlerle karşı karşıya kalan gruplara kilitlemek olduğunu düşünüyoruz. Daha açık bir ifadeyle, halkın içinde ve halkla birlikte geliştirilecek bir söylem ve ütopya üzerinden doğrudan mevcut sistemin yarattığı sorunları hedefleyen ama ütopya kurmayı, iktidar hedefini oluşturmayı ve bu hedefin peşinden koşmayı sürece ve daha önemlisi söylemin kurulmasında esas olacak halka bırakan; halk kavramını mavi yakalı işçilerle birlikte, düşük ücretli beyaz yakalı kesimlere, öğrencilere ve hatta kentsel müdahalelerden olumsuz etkilenen dikleri son dönemde açıkça ortaya çıkan orta gelir gruplarına yayan; dolay-

sıyla muhalif söylemini de tüm bu kesimleri kapsayacak şekilde revize eden; bu revizyon sonucu söylem, hedef ve hedef kitle konusunda ortaklaştığı ve yakınlaştığı muhalif kesimlerle ilişki kuran, nihayet kent hakkı kavramı üzerinden sürekli bir mücadele alanı açan bir kentsel muhalif birikiminin oluşabileceğini ve bugünkü halinden çok daha güçlü ve inandırıcı olacağını iddia ediyoruz.

Ancak bugünkü haliyle kentsel muhalefetin önemli bir kısmı hedefini iktidar üzerinden kuruyor, hedef kitlelerini de bu iktidarda “taşiyıcı” gördüğünü kesimler olarak belirliyor. Hedefe ulaşmada kullandıkları yöntem ve araçlarda ortaklaşmadıkları bütün gruplar ise revizyonist, karşı devrimci, geleneksel solcu vs. olarak damgalanıyor ve yersizce/acımasızca eleştiriliyor, kafalar karıştırılıyor. Nihayet sıfır toplamlı bir sonuç oluşuyor; kentsel muhalif bir grubun büyümesi diğerlerinin zayıflamasına ya da bir yerdeki mücadele hatırı bir grubun diğerinin yerini almasına bağlanıyor. Böylece, kentsel muhalefet, tam da genel sol siyasetin yaşadığına benzer olarak, parçalanıyor/parçalı kalıyor, kitleleşemiyor ve toplumun geniş kesimleri üzerinde güven oluşturamıyor. Oysa genel sol siyasetin önünü açacak potansiyelleri içerisinde taşıyor.

Hardt ve Negri'nin “kent sürekli kuruluş süreçlerinde eklenenen çoğul toplumsal çatışmalar aracılığıyla biçimlenmiş bir kurucu iktidardır” tespitinden hareketle, sürekli kuruluş süreçlerinde yer almak istiyorsak toplumsal muhalefetin ortak ilkelerini birbirinden çok farklı motivasyonları, hedefleri, yöntemleri ve sorunları olan muhalif aktörler arasında yaşanacak çatışmalara rağmen kurmak zorundayız. Bu çatışmaları nasıl olumlu algılayıp yönlendirebileceğimize kafa yormalız.

Radikal demokrasinin amacı demokratik devrimi derinleştirmek ve farklı demokratik mücadeleleri ilişkilendirmek ise, böyle bir mişyon ortaklaşmaya izin verecek yeni önel pozisyonlar gerektirir. Önel pozisyonların talepleri demokratik denklik ilkesine uygun olarak eklenenebilir. Bu, belirlenmiş çıkarlar üzerinden bir ittifak kurma haline karşılık gelmez; güçlerin üst kimliklerini ortaklaştırma çabasıdır... (Mouffe, 1993)

Çoğul ve dağılmış mücadele alanları üzerinde farklılaşmış siyasal ölümler (sokak ve mahalle ölçeğinden kent, ulus-devlet ve hatta küresel ölçeğe kadar) söz konusuysen, muhalif aktörler arasında birleşen, gözülen ve yenden birleşen gruplar varken, biraradalık ancak birbirine bağımlı, eşit ve özerk mücadele alanları üzerinden kentsel hakların talebi ile mümkün olabilir. Gramsci'nin yıllar önce önerdiği, toplumun çeşitli kesimlerine doğru genişle-

yen birlikler oluşturmak suretiyle karşı hegemonik bir blok oluşturmak bugün için kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu talebi de Platoncu bir yaklaşımla düşünmek, erişilmez adalet ve özgürlük yerine kent haklarını koymak ve kent haklarını nihai ve kesin bir evre olarak varolamayacağının ön kabullüyle ona doğru yaşamak, bunu bir yaşam biçimi haline getirmek gerekir. Ancak bu şekilde toplumla kentsel muhalefet arasında sıkı bir bağ kurulabilir ve birbirinden çok farklı özelliklere sahip muhalif aktörler *gereğinde* birarada varolabilir.

BARINMA HAKKININ ÖTESİNE GEÇMEK

Son dönemde sık sık kullandığımız ve yasal karşılıkları da olan barınma hakkı kavramı çok önemli ve belki de en temel hak talebinin alınması çizse de tek başına bu biraradallığı sağlamada ve toplumla ilişki kurmada yeterli bir kavram değil. Kavram, coğrafyamızda mülkiyet ile de doğrudan ilişkili olduğundan yöntemle dair ciddi tartışmaları beraberinde getiriyor. Savunmaya devam edeceğimiz barınma hakkı kavramını önce mülkiyet bağimliliğinden çıkarmak, sonra da genişletmek durumundayız. Örneğin Suluksule için hazırladıkları yayınlanmamış bir raporda Akkan ve Kayhan [2008] barınma hakkı kavramını mahalle ile ilişkilendirmek suretiyle başka haklarla iç içe geçiriyorlar:

[Kavram, salt] “baş sokacak ev olarak değil tüm kültürel, sınıfsal, sosyal taleplere uygun mekânlarda yaşama hakkı olarak tanımlanmaktadır... Barınmak bu mahallelerde yaşayan insanlar için; yaşam biçimlerini olduğu haliyle korumak, sosyal dayanışma ağlarını ayakta tutmak, geleneksel istihdam yapılarını muhafaza etmek anlamına geliyor. Mahalle temelli yaşam, onların hem tarihsel köklerini koruyan hem de kültürel ve sosyal ağlarını yaşatan bir [olgu] olarak barınma anlayışlarının merkezine oturmaktadır. Bu bağlamda, mahalle yaşamını bir bütün olarak ele almak ve bu yaşamın devamlılığının sağlanmasının bir barınma hakkı meselesi olduğunun altını çizmek gerekir.”

Böyle bir okuma hak olanı konuttan mahalleye taşıırken bu anlamda tartışmaya değer bulduğumuz ve bizi bir sonraki ölçek olan kente taşıyacağı-nı düşündüğümüz bir sorular dizisi ortaya çıkıyor: Mahalle siyasal bir oluşum olarak öz örgütlülük ve karar alma kapasitesi üzerinden yeniden tanımlanabilir mi? Bu hal, mahallenin içinde bulunduğu kente dair yeni kaygılar üretmesine ve karar süreçlerine etki etmeye başlamasına vesile olabilir mi? Bu iki sorunun olumlu yanıtı halinde, mahalleler zaman içerisinde siyasal açıdan güçlenerek kentsel mekânın kontrolünü ele geçirebilir mi? Bu sorulara kent-

sel muhalif gruplar açısından kritik önemde bir soru daha eklenmeli: Mahalleler arasındaki farklılıklar da düşünüldüğünde, bütün bu sürecin tek bir grubun kontrolünde ilerleme ihtimali var mıdır, yoksa bu ihtimal süreci destekleyen grupların birbirlerini yok saymayan ve itelemeyen çokluğu ve çeşitliği halinde mi artar?

KENT HAKKI: KENTSEL MEKÂNIN KONTROLÜ

Lefebvre 1968 yılında ilk kez kent hakkından bahsederken, kavramı *bütün kent ve kentleşme süreçlerini belirleme/kontrol etme hakkı* olarak tanımlamıştı. Henüz küreselleşmenin lafının edilmediği bir dönemde kentleşmenin sanayileşme süreçlerinden koptuğunu ve kapitalistentin dünya üzerinde *tam kentleşmeye*¹⁶ doğru yol aldığı, bunu da devlet ve sermayenin kentsel mekânı kontrol etmesi üzerinden sürdürdüğünü/sürdüreceğini anlatıyordu. Yunan kentlerinde agora etrafında örgütlenen ve pazar yerinin kent merkezine girişini engelleyen politik kentin zaman zaman içerisinde Avrupa kökenli pazar yerleri etrafında örgütlenen kente yenik düştüğünü aktarıyor, kent hakkını yeneden politik kente dönüşle de ilişkilendirip kentsel mekânı belirleyen güç ilişkilerini yeniden yapılandırarak kontrolün devlet ve sermayeden kent insanına geçişi olarak tarif ediyordu. Yer yer bir politik proje ya da ütopya olarak da nitelendirilen kent hakkı üzerinden kentsel karar mekanizmalarının yeneden yapılması ile bütün kent yaşayanları kentsel siyaset içerisinde yerini alacak ve yaşam çevrelerini etkileyen kararlarda söz sahibi olacaklardı. Lefebvre, kent hakkını gündelik hayatla da ilişkilendirerek, “anların ve yerlerin eksiksiz kullanımını sağlamak üzere kentsel yaşama, yenilenmiş bir merkezliğe, karşılığa ve değiş tokuş mekânlarına, yaşam ritimleri ve zaman kullarımlarına erişim ve bunları yaşayanların isteğine göre değiştirme hakkı” olarak açıklıyordu. Kentlerde yaşayan ve çeşitli farklılıklar barındıran bütün insanların ama özellikle tehdit altındaki grupları hedeflemesi de demokrasinin çoğunluğun diktasına dönüşme potansiyelinin önüne geçme gayretiydi.

Son yıllarda politik kent yukarıda sayılan muhalif yapıların da etkisiyle giderek kendine geliyor ve devletin ve sermayenin kontrolüne karşı çıkışlar güçleniyor. Bu çerçevede kent hakkı kavramı da yeniden tartışılır oldu. David Harvey’in [2008] bu bağlamdaki makalesi yerel siyasetin geleceği açısından Lefebvre’in üzerine yeni açıklamalar sağlıyor. Harvey’e göre kent ve kentleşme süreçleri artı değer kullanımının ana kanallarından birisi haline gelmişse,

16 Tam kentleşme Lefebvre’in teori geliştirmek üzere öne sürdüğü bir hipotez. Bu durumda kırdı yaşıyan insanın kalmayacağı ve dünyadaki bütün insanların kentlerde yaşayacağı öngörüülüyor.

kent hakkı, bu artı değerın kullanımını üzerinde demokratik bir yönetim kurmak anlamına gelir. Kent hakkı, kentsel kaynaklara erişime yönelik bireysel özgürlüklerin çok ötesinde kenti değiştirmek suretiyle kendimizi değiştirme / kendi geleceğimizi belirleme hakkıdır. Harvey, bu hakkın bireysel değil ortak bir hak olduğunu altını çizerek ve en kıymetli ama en çok ihmal edilen insan hakkı olduğunu ilan eder.

Harvey'e göre kent hakkı bugün küçük bir siyasal ve ekonomik elit grubun elindedir ve geri kazanılması gerekir. Bu geri kazanma sürecinde kent hakkı kavramı üzerinden birlikte muhalefet olasılığını tartışır. Kentleşme süreçlerinde artı değer üretimi ve kullanımını üzerine odaklanan ve bunun kimler tarafından yönetileceğini sorgulayan kent hakkı kavramını, "geniş bir toplumsal hareketin inşası için kent hakkının demokratikleşmesini sağlamak, kentsel mekânı almak ve yeniden üretmek, kamusal alanları yeniden kazanmak / korumak üzere çalışan bir slogan ve politik bir ideal" olarak tanımlar.¹⁷

* * *

Bu kentin bir geleceği olsun istiyorsak; bu kentin geleceğini kendi kontrolümüzde tutmak istiyorsak, kent hakkını çeşitli vesilelerle dile getirip peşi sıra çalışmalar yürüten kentsel muhalefetin içinde yer alan formel ve enformel yapıların birbirini beğenmemeye, iteleme, öteleme hakkı yoktur. Bu hakka sahip olan ancak bu grupların hedeflediği kesimler olabilir. İnsanları harekete geçirmek, çok büyük agoralar oluşturmak ve oluşturduğumuz agoralarda kirlesel politik eylemler gerçekleştirmek zorundayız. Bu da Bourdieucu bir yaklaşımla mahallelerin bizzat "alana" katılımı ve habituslarına göre konum alması ile mümkündür. Kent hakkı ancak bu şekilde bir ideal olmaktan çıkar ve uygulanır, uygulanırken de kendini yeniden tanımlar.

KAYNAKÇA

- Akkan, B. E. ve Kayhan, A., "Sulukule için Sosyal Değerlendirme", yayınlanmamış rapor, 2008.
- Benjamin, W., "Paris: 19. Yüzyılın Başkenti", *Modernizmin Serüveni*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bourdieu, P. *Karşı Ateşler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L., *Dişinimsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

¹⁷ Lefebvre ve Harvey'in Marksist çerçeveden ördüğü kent hakkı kavramı liberal demokratlar tarafından da kabul edilen bir haktır. Kentin potansiyel faydalarına bütün yaşayanların eşit erişimini, bütün yaşayanların karar alma süreçlerine katılım ve yaşayanların temel hak ve özgürlüklerinin tamamını gerçekleştirilebilmesi olarak tanımlanır.

şim, 2007.

- Çavuşoğlu, E., "İstanbul'da Planlama: Mekânın Yeniden Üretimi ve Sınıfsal Sonuçlar", 2. *İstanbul Sempozyumu*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010.
- Harvey, D., "The Right to the City", *New Left Review*, 53, 2008.
- Lefebvre H., *Le droit à la ville*, Anthropos, Paris, 1968.
- Mouffe C., *Return of the Political*, Versus, Londra, 1993.
- Yalçınhan, M. C., *Globalisation, politics and planning decisions: A case study of Koç University in Istanbul*, PhD Thesis, London School of Economics, Londra, UK, 2005.
- , "Kentsel Muhalefetin Halleri ve Halsizlikleri", www.planlama.org, 2008.

BAŞKASINA KONUT İÇİN YUVADAN OLMAK: DERBENT GECEKONDU MAHALLELERİ ÖRNEĞİ

HAKAN YÜCEL*

Kentsel dönüşüm hiçbir zaman hiçbir yerde sadece konut alanlarına yapılan bir müdahale olarak kalmamış, toplumsal, ekonomik, estetik, kültürel unsurları olan bir mekânsal tahribata neden olmuştur. Türkiye örneğinde kentsel dönüşüm mağduru ya da kentsel dönüşüm tehdidi altındaki mahallelerin çoğu dayanışmayla kurulum gelmiş, halen süregelen dayanışma ilişkilerinin güçlü mekânsal kimlikler oluşturduğu gecekondu mahalleleridir. Bu mahallelerde geçmişin mekânda somutlaşan deneyimi kolektif bir hafıza ve kimlik kaynağıdır. Dolayısıyla söz konusu mahalleler, mekânsal kimliğin egemen olduğu mahalleler olduğundan, mekâna müdahale doğrudan kimliğin ve kurulu dayanışma ilişkilerinin tahribi anlamını taşır.

Bugün kentsel dönüşüm süreçleri, özellikle eski gecekondu mahallelerinde ya da mülkiyetle ilgili sorunları olan alanlarda, yaşayanların tercihleri gözetilmeden, alternatif ya da çözüm olarak toplu konut tipi yapıların sunulduğu bir süreç olarak işliyor. Ayrıca kentsel dönüşüm süreçleri yalnızca “kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinden” ibaret olmayıp, kendiliğinden gelişen piyasa hareketlerini, büyük ölçekli projeleri ve bunlara bağlı planlama çalışmalarını kapsıyor (Yalçınhan ve Çavuşoğlu, 2008, Yalçınhan ve Aksümer 2012, Yalçınhan vd., 2014). Bu nedenle çevrede çeşitli yatırımlar sonucu başlayan bir dönüşümün varlığı, kentsel dönüşüm tehdidi algısının oluşmasına yol açmakta ge-

(*) Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü.

çıkıyor. Kentsel dönüşüm projeleri hem kent içi göküntü alanlarını hem de gecekondu bölgelerini kapsar. Farklı toplumsal yapılara, farklı konut mülkiyet türlerine sahip olan ve içinde yaşayanların mekânla farklı türden ilişkiler kurdukları bu mahalleler farklı stratejilerle, farklı düzeylerde kentsel dönüşüm projelerine karşı mücadele ederler (Kuyucu, 2010; Ünsal, 2006; Kuyucu ve Ünsal, 2011; Şen, 2006, Türkün vd., 2010).

Kentsel dönüşümü bir süreç olarak ele alıp, bu sürecin etkilerine bakmak gerekir (Yalçınhan vd., 2014). Kentsel dönüşümle kuşatılma ve kentsel dönüşüm tehdidi bu açıdan kentsel dönüşüm etkisi olarak ele alınmalıdır. Bu durumu somutlaştırmak amacıyla, kentsel dönüşüm uygulanması istenen gecekondu mahallelerinde yaşayanların, konutlarını, sokaklarını ve hatta mahallelerini bir “yuva” olarak gördüklerini iddia edebileceğimiz (içinde yer aldığımız) bir TÜBİTAK araştırmasının¹ salt Derbent mahallesine ilişkin bazı verilerini ilerleyen satırlarda paylaşacağım. Bu verilerden hareketle, ev-sokak-mahalle ilişkisinin yoğun mekânsal kimlik ve dayanışmanın önemli olduğu bölgelerde, kentsel dönüşümün neden olduğu sorunun sadece konut sorunu olmanın çok ötesine geçtiğini, sosyal ilişkilerde bozulma, sosyo-ekonomik özellikleriyle belirginleşen dayanışma ilişkilerinin kaybolması, mekânsal yabancılaşma riski bulunduğu iddia edebileceğimizi, Derbent örneğinin birçok başka kentsel mekân için de geçerli olduğunu düşünüyorum.

Derbent Mahallesinin Dönüşüm Öyküsü

Mahalleye ilk yerleşimler 1970 öncesinde başlar. Nüfus artar, çevre sanayi kuruluşları artar. 1978 yılında halk eğitim merkezi kurulur. 1979 yılında elektrik mahallelinin çabasıyla gelir ve yollar asfaltlanır. 1985 yılında otobüs hattı gelir. 1987 yılında İstinye'ye bağlı olmaktan çıkar, muhtarlık statüsü kazanır. 1999 yılından sonra değişimler artar. Minibüs hatları gelir, doğalgaz döşenir. 2005 yılında mahalle derneği kurulur.

Derbent de Sarıyer'deki pek çok mahalle gibi dönüşüm sürecine çevresindeki yatırımların yoğunlaşmasıyla girdi. Levent ve Maslak hat-

tinun yoğun biçimde üst düzey sektörlerle hizmet eder hale gelmesiyle Derbent mahallesinin kuşatılma öyküsü de başladı. Ancak mahalleye yakınlığı açısından 1997 yılında Park Orman'ın kurulması, mahalle üzerindeki baskının artmasında önemli bir dönemeç oldu. Park Orman kurulduğu günden bugüne büyük organizasyonların, konserlerin ev sahipliğini yapmasıyla İstanbul'un önemli çekim merkezlerinden birine dönüştü. Park Orman ile benzer işlevlere sahip olup önemli organizasyonlara ev sahipliği yapan TIM Maslak Show Center da mahalleye yakın bir mevkide 2005 yılında açıldı. 2002-2005 yılları arasında Atatürk Oto Sanatkârları Yapı Kooperatifi tarafından kurulan kapalı MESA Konutları ise mahalleye komşu oluşuyla önemli bir bas-ka unsuru oluşturmaya başladı. 2009 yılında Acıbadem Hastanesi'nin açılışı ve 2010 yılında Darüşşafaka metro durağının tamamlanması da mahalleyi kuşatan kentsel dönüşümün etkenleri arasında yerlerini aldı. Mevcut ancak uygulamaya geçilmemiş dönüşüm projesiyle birlikte tüm bu etkenler mahalleliler tarafından bir "yerinden edilme tehdidi" olarak algılanmaya başladı. Bir yandan kaygı öte yandan dönüşüme direniş hedefli güçlenen bir mekânsal dayanışma oluşmaya başladı.

Ey, Sokak, Mahalle:

Derbent'te Mekân Algısı ve Mekânsal Kimlik

Mahalleyi hem fiziksel-hükrüksal hem de sosyokültürel boyutlarıyla ele almamız gerekir. Mahalle "bir kentin tarihsel evrimi içinde yerleşim yapısı, eski ya da günümüzde halen süren işleviyle ya da kentin içindeki konumu ile farklılaşan özerk kentsel bütünlüdür" (George: 1970). Jean François P rouse (2004) bizi beş işleviyle mahalleyi düşünmeye davet eder. Bu işlevlerden belki de en önemlisi mahallenin "bir komşuluk birimi" olarak ailevi ilişkilerin ve yaşayanların tanışıklığının kurucu unsurlarını oluşturduğu, aile ile kent arasında aracılık eden toplumsal bir birim olarak görüldüğü işlevdir (P rouse, 2004, s.127-129).

Yine bazı güncel çalışmalar; mahallenin "biz" duygusunu oluştur-
ran önemli bir unsur olduğuna, işsellik ve dışsallık arasındaki kim-
liksel dengeyi sağladığına, dayanışma ve toplumsallığı geliştirdiğine
işaret eder (Konuk, 2011). Paullet (2001, s.114) mahalle sakini için

önemli olanın “gerçeklik” değil, o mahallenin neyi temsil ettiği olduğunu belirtir. Mahalle toplumsal, mekânsal olduğu kadar duygusal ve psikolojik bir bağlılığın da kurucusudur. Lupton’a göre “bir mahallenin özelliğini belirleyen nüfusu ile alanın karşılıklı etkileşimidir. Bu nedenle mahalle hem fiziksel hem de sosyal bir alandır. Bu bağlamda alan etkisi incelemesi birçok unsuru ele almalıdır: Çevre, yakınlık, inşaa yapısı, altyapı, nüfusun demografik, toplumsal ve (dayanışma ağlarını mekânla özdeşleşmeyi hesaba katan) duygusal özellikleri” (Lupton, 2003, s.4). Mekansallaşmış mahalle toplumsal ilişkilerin merkezindedir (Mozère, 1999, s.20-33), alanın bir grup tarafından sahiplenmesinin sonucudur (Claval, 1996, s.94). Bu mekânsallık duygusu; temel olarak kolektif bir nitelik taşır, doğrudan yere bağlılıktan çok, kişiler ve topluluklar arasındaki ilişki biçimine bağlıdır.

Enformel konut alanları örneğinde mahalleliler kendi konutlarını inşa ederek, bu konutların yasallaştırılması ve altyapı hizmetlerine kavuşması için birlikte mücadele vererek mekânla güçlü bir ilişki kurar. Dolayısıyla gecekondular mahalleleri ile örneğin sosyal konut bölgeleri arasında toplumsal ilişkiler açısından önemli bir fark görülür. Bu önemli fark Fransa’da sosyal konutlar (HLM) ile “teneke mahalleleri” [*bidonville*] karşılaştıran çalışmalarda veciz bir şekilde örneklendirilmiştir. Bu konuda Sayad (1998, s.103-124) Nanterre hakkında yazdığı monografide; sosyal konutlarda yabancılaşıma olgusunun ortaya çıkmasına, tüm olumsuz altyapı koşullarına karşın “teneke mahallelerde” kişilerle mahalleleri arasında güçlü bağların olduğunu gösterir: “Eğer teneke mahalle bir ‘Arap konutu’ olarak görülüyorsa bunun nedeni Araplar tarafından kendileri için inşa edilmiş olmasındandır, bu konutu ikame için inşa edilen konut ise ‘Arap için yapılmış’ konuttur.” Aynı şekilde Péronnet (1979), sosyal konutlara yerleştirilen eski “teneke mahalle” sakinlerindeki komşuluk dayanışması yoksunluğu duygusunun ne kadar etkili olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda mahallelerdeki diğer toplumsal aktörden söz edilebilir; “mahallede oturan” diye isimlendirebileceğimiz mahallenin gündelik hayatına katılmayan pasif aktörler ve yerel sosyalleşmede yerini alan aktif aktörler (Chignier-Riboulon, 2000, s.77); başka bir deyişle mahalleliler. Derbent’te ezici çoğunluğu bu ikinci tür aktörler oluşturur.

İçinde yaşayanların kurdukları mahallede yine kendilerinin inşa ettiği evlerde yaşayanlar için hem yaşadıkları konutlar ve bahçeleri, hem de sokaklar ve mahalle birbirinin devamı olarak yuva anlamı taşır. Buradaki konutlar güvenlik hissi veren, geçmişteki gecekondu mücadelelerinin oluşturduğu bir kolektif hafızayı temsil eden, komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğu ve içinde yaşayanların olanakları ölçüsünde kendilerine göre biçimlendirdiği ve özdeşleştikleri yuvalardır. Konutla özdeşleşmenin ne kadar yüksek düzeyde olduğunu anket verileri açıkça gösterir. Anket uygulananların % 82'si evlerinin konforundan memnun olduklarını belirtti. Yine evlerinde neyin eksik olduğunu sorduğumuz açık uçlu soruya farklı cevap verildi, ama yanıtlayanların % 42'si hiçbir eksiklerinin olmadığını ifade etti. "Burada herkes oturduğu yeri kendi alın teriyle yapmış onunla özdeşleşmiş. Bir nevi çocuğu gibi görüyor" (Mehmet, 46, yönetici).

Dolayısıyla sorun sadece "konut" olmadığı için, kendilerine elverişli koşullar sağlansa bile Derbent örneğinde mahallelilerin %93'ü mahalleden, %82'si komşularından ayrılmayı kabul etmeye yanaşmıyor. Mahallede yaşayanların sadece %4'ünün mahalleden memnun olmadığını, %63'ünün ise çok memnun olduğunu görüyoruz. Mahallelilerin %82'sinin oturduğu konuttan konforundan memnun olduğu kenttsel bir mekân dönüştürülmek isteniyor. Bu verilerden ortaya çıkan durumdan hareket edersek, egemen söylemin aksine mahallelilerin mekâna ilişkin sorunların altında ezildiğini ve dönüşüme ihtiyaç duyduğunu söyleyemeyiz.

Burada üç görüşme alınması aydınlatıcı olacaktır: Ayşe "Derbent'e adım atmak evine adım atmak gibi bir şey" diyor (Ayşe, 32, çocuk bakkıcısı). Kâmil ise aynı zamanda dayanışmaya işaret ediyor: "Bütün hayatımı burada şekillendirdim ben, bütün insanlarla diyalog içinde oldum. En küçük bir problemim olduğu zaman, birisi gözüme baktığında 'ya Kâmil bir şey mi oldu?' diyebiliyor, ben de derdimi rahatça anlatabiliyorum... Bizler bu mahalleyi yoktan var ettik ve yarım yüzyıldır buradayız. Dedelerimiz, burada yaşadık. Allah katında da buranın tapusu bizimdir, yeri bizimdir" (Kâmil, 33, güvenlik görevlisi). Yine mahallenin genç kadınlarından Elif de hem evle özdeşleşme hem de mekânsal ilişki olarak komşuluk ilişkilerinin önemini vurguluyor:

“Bizim kendi evimiz. Önce gecekonduydum, sonra biz kat yaptık. Evimiz bahçeli, kendimize ait. Yani oturduğumuz ev şu an bize göre. Ben de bu evde doğdum. Komşularımız çok iyi, burada komşuluk bizim için önemli” (Elif, 29, işçi).

Anket sonuçlarına göre mahalleden memnuniyet son derece yüksektir. Mahallede bulunmaktan memnun olmayanların oranı sadece %4. “Çok memnunum” diyenler ankete yanıt verenlerin yaklaşık olarak 2/3’ünü oluşturuyor (%63). Bu konuda Mehmet şöyle diyor: “Buranın geçmişinde imcece usulüyle herkes birbirine yardımcı olmuş, ilişkileri güçlenmiş. O gün bebek olanlar işte 30-40 yıl sonra annelerinin babalarının yakaladıkları ilişkileri yakalamışlar. Ben kesinlikle burada değişiklik yapılmamasını istemiyorum, aynı şekilde kalmasının çok güzel olduğunu düşünüyorum. Hiçbir şekilde başkalaşım istemiyorum” (Mehmet, 46, yönetici). Anket sonuçlarına göre 30 yaşın altında olanların %70’inden fazlası mahallede doğmuş olduklarını, kocalarının da ilkokul çağında mahallede yerleştiklerini söylüyor; dolayısıyla genç nüfusunun tamamının, orta yaşlılarının da çoğunun mahallede sosyalleştiklerini söylemek mümkün. Bu gençlerin %88’i hiçbir koşulda ne şimdi ne de ileriki yıllarda mahalleyi terk etmek istemiyor. Bu konuda Hüseyin şöyle diyor: “Çocuğumu da burada yetiştirmek isterim. Burası baba ocağı gibi bir yer bizim için. İnsan daha güvenli bir şekilde çocuğunu yetiştirebilir.” (Hüseyin, 29, işçi)

Dolayısıyla Derbent bazen kimsenin kimseyi tanımadığı kentsel mekânlardan farklı. Mahallelinin %62’si, 100’den fazla hanede yaşayanları tanıdığını iddia ediyor. Aynı zamanda güçlü bir sosyal sermaye oluşturan ve güvenlik duygusu veren bu durum kent merkezindeki mahallelerde ve sitelerde elde edilemeyecek bir avantaj olarak belirtiliyor: “Yüzlerce insan tanırım mahalleden” (Mehmet, 21, öğrenci).

Derbent’te yaşayanların birçoğu güçlü ve yaygın ekonomik dayanışma örüntülerine de sahiptir. Mahalle içerisindeki tanışıklık, yüz yüze ilişkiler ekonomik olarak birbirine güveni beraberinde getiriyor, bu güven ve ekonomik dayanışma örüntüsü yalnızca mahallenin eskileriyle sınırlı kalmıyor, genç kesimde de aynen devam ediyor. Derbent mahallesinin bütününde “veresiye alışveriş yaparım” diyenlerin oranı %83 civarında. Veresiye alışveriş günümüz dünyasının kredi kartı ola-

naklarını kullanmayı gereksiz kılarak, kişisel güvene dayalı gerçekleşen bir alışveriş, bu anlamıyla da gecekondulu mahallelerinin ekonomik dayanışmasının önemli simgelerinden biri. Yine bu gecekondulu mahallesinin anket uygulanan sakinlerinin %81'i "gerekirse komşudan borç isterim" dedi.

Dayanışma aynı zamanda güçlü bir güvenlik algısı oluşturan, yer yer aile dayanışmasını andıran bir özellik de gösteriyor. Derbent'te, kapı komşularını dahi tanımayanların oranının yüksek olduğu günümüz kent hayatında, özellikle yüksek katlı yabancılaştırıcı binalardan oluşan sitelerininin tam tersi bir gerçeklik yaşanıyor. Kenttsel dönüşüm tehdidi altındaki bu gecekondulu mahalleli sakinlerinin %87'si "çocuğumu komşuya emanet ederim", %89'u "başım derde girse ilk olarak komşuma giderim", %57'si "komşularıyla kışlık erzak hazırlarım" demekte. Dolayısıyla bambaşka bir toplumsal gerçekliğin yaşandığı bir kenttsel mekân söz konusu. Bu durumu Elif şöyle anlatıyor: "Rahat bir şekilde inebiliyoruz mesela kapıya, çocuklar hep dışarıda... Oysa [başka bir mahallede oturan] abimlere gittiğimde balkonda oturmaya korkuyorum. Burada ise gece 12'de başka sokağa da gidebilirim. Başma bir şey gelmez, burada korkulacak bir şey yok" (Elif, 29, işçi).

Tüm bu sonuçlar ortadayken, konutundan edileceklerin aynı zamanda ekonomik dayanışma ilişkilerinden, güvenlik hissinden ve yarıdımlaşmadan da koparılmış olacaklarını söyleyebiliriz. Metropollerde mekâna yabancılaşma ve yalnızlaşma önemli bir sorun, ancak bu mahalle yabancılaştırıcı bir mekân değil. Tabii henüz diyelim... Çünkü dönüşüm projeleri—yerinde dönüşüm projeleri olarak uygulansa bile—eski mahalleyi duvarlarla bölecek. Böylece kapalı siteler ile kenarlara doğru itilmiş çok katlı binalara sıkışmış; merkeziyi, çarşısını, bahçesini yitiren parçalanmış mekânlarda yaşamak zorunda kalacak eski mahallelerde sıkışmışlık ve yabancılaşma hissi oluşturacaktır.

Kentsel Dönüşüm - Kentsel Parçalanma Algısı

Kentsel ayrışma süreciyle kentsel dönüşüm projelerinin uygulanması birbirine koşturarak gerçekleşiyor. Kent merkezinde ve çevresindeki bazı bölgelerin mutenalaştırılması hem mekânsal hem de sosyal ayrışmaya yol açıyor. Mevcut toplumsal ayrışmaya bu tür bir mekânsal ayrışmanın eklenmesi toplumsal ayrışmayı daha da derinleştiriyor, daha görünür ve sarsıcı hale getiriyor. Oysa merkezî ve yerel yönetimlerin kentsel dönüşüm programları temel olarak “köhneleşmiş mekânları yenilemek ve kaçak yapılanmış gecekondu alanlarını ortadan kaldırmak” hedefini güder görünüyor (Şen, 2010, s.309). Bu tanım saha araştırmamızda bir gecekondu tarafından da dile getirilerek Derbent projesi bu bakımdan sorgulandı: “Kentsel dönüşüm, böyle zamanın karşısında eskimiş, gücünü yitirmiş, sağlamlığından şüphe duyduğumuz güvenilir olmayan binaların onarılması anlamında anlıyorum ben. Ama burada ben onu görmüyorum. Şu anda bütün mahalleyi koca koca apartmanlarda küçük küçük dairelere istifleme işi yapıyorlar. Bizim aile ilişkilerimize, komşuluk ilişkilerimize ters bir durum var. O yüzden ben bu projenin tamamen karşısındayım” (Zeynep, 42, ev hanımı). Gerçekleştirdiğimiz anketlerin sonucuna göre de kentsel dönüşümün komşuluk ilişkilerini bozacağı kaygısı öne çıktı. Mahalleler kentsel dönüşüm sonucunda %93 oranında mahalleden %82 oranında komşulardan ayrılmaya razı olmayacaklarını ifade ettiler.

Mahallelere göre sadece kentsel dönüşümü öngören plan ve projeler değil, AVM’ler ve kapalı siteler de mekândaki ilişkileri olumsuz etkileyen kentsel dönüşümün unsurları olarak tehdit oluşturuyor. Mahallenin içerilerine sokulan ve kentsel mekân olarak mahalleyi bölen sitelerin duvarları, mahallede yaşayanların büyük bir bölümüne kuşatılmışlık hissi yaşıyor. Öyle ki mahallelilerin genelinin %60’ı, mahallesi gençlerin ise %79’u anket sorularına verdikleri yanıtlarda, sitelerin duvarlarından rahatsız olduklarını belirtti. Site sakinlerinin mahallelere rahatça girmesine karşın, gecekondu mahallesi gençlerinin o sitelere giremiyor olması toplumsal bir gerginliğe yol açıyor.

Kolluğlu ve Candan (2010, s.12) bu konuyla ilgili şu önemli saptamayı yapar: “2000’ler İstanbul’unda mekân siyaseti ‘yerinden ko-

parlımış' anonim, içe dönük, dışa kapalı, yerelle ilişkisi sınırlı, farklı grupların birbirleriyle karşılaşmasını sınırlayan mekânlar üreterek, toplumsal ayrışma süreçlerini körükliyor ve derinleştiriyor. Sosyal ve mekânsal ayrışmaların bu kadar yoğun yaşandığı bir şehirde farklı toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerin sonuçları; böyle bir şehrin sakinlerinin ve kullanıcılarının kimler olacağı; bu sürecin nasıl bir şehirlilik ve şehir hayatı üreteceği üzerine çok ciddi düşünmek gerekiyor.”

Mahalle sınırları içerisinde kalan MESA sitesinde yaşayanların mahalleli sayılıp sayılmayacağını sorduğumuzda %86 oranında onların mahalleli olmadığı yanıtı alınmıştır. Ki bu da aradaki duvarın sosyal ilişkilere dair de ciddi bir duvar ördüğünün göstergesidir. Bu koparılmışlık, içe dönüklük, Saryer'de bulunan pek çok kapalı sitede karşımıza çıkarken, gecekondulu mahallelerinde bunun tam tersi dışa dönüklük ve her anlamda bir bütünleşme çabasının var olduğu görüldü: “Siteler de geldi burada işsiz bayanlara da iş oldu. Ama biz her yerden kısıtıldık. Çevremizi kısıttdılar, bizi de işgalci olarak görüyorlar. Evlerimizi çevre kirliliği olarak görüyorlar, çevremize ne kadar iyilik güzellik gelse bize zararı dokunuyor” (Ayşe, göçük bakıcısı, 32).

Türkiye'de yeni kentsel dönüşüm biçimi büyük, kapalı ve lüks bir site, yanında toplu konut benzeri yoksul kesimin ikamet edeceği alanlara doğru eviliyor. Bu yeni eğilim kapalı sitelerle görece yoksul kesimi birbirinden daha da kopartarak toplumsal yapıda kırılmalara yol açmaya doğru gidebilecektir. İstanbul Başbüyük mahallesinde yapılan toplu konut uygulaması bu yeni eğilimin ilk örneklerinden sayılabilir; ikinci bir örneğin Derbent mahallesinde yapılması halen gündemdedir. Kentsel dönüşümün mekânlar, toplumsal gruplar ve hatta kuşaklar arasında çeşitli bölünmeler meydana getirdiği bir vakadır. Derbent için öngörülen projenin de mekânsal olarak kapalı siteler ve gecekondulu mahallesi sakinlerinin oturacağı diğer apartmanlar şeklinde ciddi bir mekânsal “parçalanmaya” yol açacağını öngörebiliriz.

Sonuç

Ekonomik, toplumsal, estetik ve ekolojik etkileriyle kentsel dönüşüm süreci gecekondulu mahallelerinde mekânsal kimliği ve ekono-

milk-toplumsal dayanışma merkezli mekânsal ilişkileri, yerlerine başka bir şey ikame etmeyi öngörmediği için tehdit ediyor. Kentsel dönüşüm me karşı yaygın muhalefetin en önemli nedeni bu çok boyutlu tahribat riski, başka bir deyişle kaybedilecek olanın konut değil yuva olmasıdır. Derbent örneğinde kentsel dönüşüm projelerinin dayanışma ruhunun güçlenmesini sağladığı görülüyor. Öyle ki, mahallelilerin %60'ı kentsel dönüşüm tehdidinin dayanışmayı daha da güçlendirdiğini ifade ediyor. Üstelik bu mücadelede yalnız da değililer. Farklı aktörler farklı kaygılarla katılsalar da ortaklaşabildikleri kentsel dönüşüm karşıtı muhalefet, meslek odalarının, STK'ların, üniversitelerin desteğini almakta ve güçlü bir şekilde örgütlenmektedir.

Toplumsal gerginlik üreten ve mekânın ortak paylaşımıyla doğan dayanışma ilişkilerini olumsuz etkileyen mevcut kentsel dönüşüm sürecinin ve projelerinin, bu süreçlerin her aşamasına kentlilerin tümünün katıldığı, insan ve çevre dostu projelerle ikame edilmesi umulduyla...

KAYNAKLAR

- Candan, A.S.B., Kolluoğlu, B. (2010). *1990 Sonrası İstanbul'da Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Tabaklaşma*, TÜBİTAK Projesi, Proje No: 106K336, İstanbul.
- Chignier-Riboulon F. (2000). "La banlieue: Entreculturepopulaire de l'honnneur et sentiment de marginalisation". *Géographie et Culture*, Sayı: 33, ss.77-79.
- Claval, R, Bonnemaison, J. ve Cambrezy, L. (1996), "Le Territoire dans la Transition a la Postmodernité". *Géographie et Cultures*, Sayı: 20, ss.93-112.
- Konuk, M. (2011). "Mahalle bir kimlikler kavşağı", *Toplumbilim*, Sayı: 26, Nisan 2011, ss.75-82.
- Kuyucu T. ve Ünsal, Ö. (2010). "Urban Transformation as State-Led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in İstanbul". *Urban Studies*, 47(7), ss.1479-1499.
- Kuyucu, T. & Ünsal, Ö. (2011). "Neoliberal Kent Rejimiyle Mücadele: Başbüyük ve Tarlabası'nda Kentsel Dönüşüm ve Direniş". Sökmen, M. G. (der.) *İstanbul Nereye?* İstanbul: Meis Yayınları, ss. 85-106.
- Lupton, R. (2003). *Neighbourhood Effects: Can We Measure Themand Does it Matter?*, London: Centrefor Analysis of Social Exclusion.
- Mozère L., L. Peraldi M., Key H. (1999). *Intelligence des Banlieues*, Paris: Eds. De l'Aube.
- Paulet, J. P. (2001). *Géographie Urbaine*. Paris: ArmandColin.

- Pérouse, J. F. (2004). L'Interrogé le Quartier' Quelques Repères Terminologiques et Méthodologiques. *Anatolia Moderna*, Sayı: 10, ss.127-129.
- Pétonnet, C. (1979). *On Est Tous Dans Le Brouillard*. Paris: Edition Gallilée.
- Sayad, A. (1998). *Un Nanterre Algérien, Terre De Bidonvilles*. Paris: Autrement.
- Şen, B. (2006). *Kentsel Gerilemeyi Aşmada Çelişkili Bir Süreç Olarak Sosyalizasyon: Galata Örneği*. Doktora Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Şen, B. (2010). "Kentsel Dönüşüm ve Kaybetsmeden Mücadele Etme Arayışı Gılsuyu-Gülensu ve Başbüyük Deneyimleri". Şen B, Doğan A.E (der.). *Tarih, Sınıflar ve Kent*, Dipnot Yay, ss. 309-353.
- Türkün, A., Şen, B. Ünsal, B. vd. (2010). "İstanbul'da Eski Kent Merkezleri ve Gecekondu Mahallelerinde Kentsel Dönüşüm ve Sosyo-Mekânsal Değişim". 108K134 numaralı TÜBİTAK Projesi.
- Ünsal, B. (2006). "Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası; AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'u Kentsel Dönüşüm Projeleri". *Planlama* dergisi. İstanbul: Şehir Plancıları Odası.
- Yalçınan, M. C. ve Çavuşoğlu, E. (2008). "Kentsel Dönüşüm Süreçlerine Bağlı Yeni Sınıf Dengelerinin İnşasında Toplumsal Muhalefet: Taraflar ve Stratejiler".
32. *Dünya Şehircilik Günü Kolokyumunu, Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazanmalar, Kaybedenler*, 6-8 Kasım 2008, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını.
- Yalçınan, M. C. ve Aksümer, G. (2012). "Gecekondu Versus Kentsel Dönüşüm". *GABB* dergisi, Eylül 2012.
- Yalçınan, M. C. vd. (2014). *Sarıyer Gecekondu Mahalleleri Örneğinde Kentsel Dönüşüm Süreçleri ve Bu Süreçlerin Sosyo-Ekonomik ve Fiziki Etkileri*. 110K404 numaralı TÜBİTAK Projesi.

NOT

- 1) Bu yazıda sadece Derbent sahasının niceliksel verilerini paylaşacağım. Çalışma hem niceliksel hem de niteliksel yöntemler kullanılarak yapılan ve 2012 yılında tamamlanan bir saha araştırmasına dayanıyor. Benzer temalar üzerinden giderek niceliksel veriler niteliksel araştırma verileriyle karşılaştırıldı ve derinleştirildi. Mahallenin coğrafi durumunu gözetilerek hazırlanmış mahalle zon haritası üzerinde orantılı dağıtılması koşuluyla rastlantısal olarak seçilmiş 280 adet anket Derbent'te uygulandı, ayrıca 4 odak grup görüşmesi yapıldı. Bkz. Yalçınan vd. (2014).